

Nooit gezien!

Kijken, een taalvaardigheid

JOS THIJSSSENS

Als je kijkt, zie je.
Als je goed kijkt, zie je wat je nog nooit hebt gezien.
Als je goed kijkt, ben je nooit gezien.

Kijken is een vaardigheid die een steeds toenemende rol speelt in het communicatieproces, in onze samenleving. Het belang van de beeldcultuur wordt steeds groter. In het moedertaalonderwijs houden wij

ons meestal bezig met de traditionele taalvaardigheden. Maar wij moeten ons er terdege van bewust zijn dat onze leerlingen gulzige consumenten van het beeld zijn. Zij lezen strips, worden overspoeld met beeldreclame, verslinden de televisiebeelden, zij worden door het beeld omgeven en ingepalmd. Zij consumeren, maar zelden hebben ze leren proeven, nog minder leren selecteren en zeker niet leren savoureren. Daarom moet er voldoende aandacht worden besteed aan de opvoeding van het kijken.

Op school is 'wild kijken' een veel beoefende vaardigheid. Gericht leren kijken daarentegen blijft meestal dakloos. Ik pleit ervoor dat kijken als vaardigheid een onderdak vindt in de moedertaallessen, niet alleen omdat de taal het onontbeerlijk instrument is om te leren kijken. Het beeld is nauw verweven met de taal. Het beeld is taal!

Beeldtaalbeschouwing

In de verzameling taal vinden we drie deelverzamelingen:

- de **beeldtaal**, met daarin de symbolentaal (letters, pictogrammen);
- de **klanktaal**;
- de **geberentaal**, met daarin mimiek en pantomimiek.

De taal heeft verschillende functies:

- een **signaalfunctie** (cfr. verkeersborden, pictogrammen);
- een **symboolfunctie** (om de realiteit te ordenen);
- een **communicatieve functie**.

Die drie functies zijn vervat in het beeld. We kunnen zeggen dat het beeld een vorm van taal is. Beeldtaalbeschouwing houdt zich bezig met alle aspecten van beeldtaalgebruik. Beeldtaalbeschouwing ondersteunt het beeldtaalhanteringsvermogen. Daarbij worden beeldtaalstrategieën gebruikt. Beeldtaalbeschouwing levert hulpmiddelen om goed te leren kijken.

Precies zoals voor de taalbeschouwing moet voor de beeldtaalbeschouwing bij de leerling de attitude om te willen leren kijken groeien. Die kijkhouding impliceert bereidheid en zelfstandigheid, zodat hij meer nut van het kijken heeft en er meer plezier aan beleeft.

In die kijkhouding kunnen we twee vaardigheden onderscheiden, namelijk het **prentlezen** en het **filmkijken**, met andere woorden het kijken naar één beeld en naar een aaneenschakeling van beelden. Door de beeldtaalbeschouwing leren de leerlingen de inhoud van de beelden verwerken, dat wil zeggen zo snel mogelijk en met zo weinig mogelijk inspanning de essentie van het beeldmateriaal achterhalen, kortom, de beelden begrijpen, met de bedoeling er gepast op te reageren.

Beeldopvoeding gebeurt door de leerlingen gericht te leren kijken, het waargenomen te bespreken en eventueel daarna te gebruiken als aanloop tot andere taalactiviteiten (lezen, schrijven, verbale expressie,...).

Bij lezen geef je nooit de opdracht aan de leerlingen om een tekst 'zomaar' te lezen. Je laat hen lezen met een of meer doelen. Bij gericht kijken beschikken de leerlingen over gezichtspunten, over beoordelingscriteria, dat wil zeggen dat de leraar meedeelt waaraan ze aandacht moeten schenken. Ze zoeken al kijkend antwoorden op vragen, ze achterhalen de essentie van de inhoud. Ze nemen vergelijkend waar.

Op het eerste gezicht lijken die lessen wel leuk, en dat zouden ze ook moeten zijn, maar we moeten ons wel realiseren dat ze een grondige voorbereiding vragen. De leraar verzamelt het aangepaste tekst- en beeldmateriaal en bekijkt het met het oog op de les. Hij zorgt ook voor de materiële voorbereiding o.a. afspraken i.v.m. toestel(len), schikking en verduistering van het lokaal.

Die activiteiten kunnen een aanloop zijn tot andere taalactiviteiten:

- bespreken en opstellen van een plan voor het maken van een diareeks of een videofilmje;
- spreeklessen in verband met de apparatuur;
- schrijven en spelen van reclamespots en scènes uit bekeken films;

- ontwerpen van reclamefolders en affiches;
- lezen van (fragmenten uit) verfilmde boeken;
- vergelijken van verschillende verfilmde versies van een boek.

Kijkopvoeding gebeurt systematisch tijdens de moedertaallessen. Beeldmateriaal kan in bijna elke les functioneel ingeschakeld worden, als sfeerschepper, als illustratie, als het middel bij uitstek om het denken te activeren.

Er kan gewerkt worden met verschillende soorten beeldmateriaal: videofilm, film, dia, foto, prent, tekst, affiche, reclame, strip, reproductie.

Als de leerlingen een kritische ontvankelijkheid ontwikkelen t.o.v. de beeldcultuur, groeit bij hen het besef dat weerbaarheid tegen oppervlakkige, eenzijdige of tendentieuze informatie en reclame noodzakelijk is.

Een concrete aanpak

KIJKASPECTEN EN -VAARDIGHEDEN

1. Bewustmaking van de kijkaspecten

- De leerlingen leren gericht kijken. Ze selecteren hun waarnemingen.
- Ze leren bewust kijken.
- Ze leren belangrijke beelden onderscheiden van andere.
- Ze leren interpreteren wat ze zien.
- Ze oefenen zich om zich te herinneren wat ze hebben gezien.

a. Wanneer kijk je?

De leerlingen spelen toneeltjes. Wie niet speelt, kijkt. Na elk toneeltje volgt een korte bespreking.

De vader ligt op een zondagmiddag in zijn luie zetel naar de TV te kijken. Dat kijken duurt niet lang. Zijn ogen vallen dicht. Hij slaapt.

Even later ziet de moeder dat de TV voor niets staat te spelen. Ze drukt op het knopje en... weg

beeld, weg geluid.

Op dat ogenblik schiet de vader wakker en zegt verontwaardigd dat hij naar de TV zit te kijken. "Of mag dat soms niet?"

- Kijkt de vader echt naar de TV?
- Hoe komt het dat hij wakker wordt als moeder op het knopje drukt?

De inspecteur komt in de klas. De leerlingen zijn aan het werk, de leerkracht loopt schijnbaar zomaar wat rond.

Na de les zegt de inspecteur dat de leraar goed met de leerlingen kan opschieten en dat de leerlingen flink hun best doen.

"Maar," zegt de leraar, "u hebt me niet eens echt les zien geven." "Dat hoeft ook niet," meent de inspecteur, "ik heb mijn ogen de kost gegeven."

- Wat bedoelt de leraar met echt les geven?
- Wat bedoelt de inspecteur met "ik heb mijn ogen de kost gegeven"?

Je speelt een volleybalmatch tegen een moeilijke tegenstander. Je volgt het spel zeer geconcentreerd, je ziet alles wat er in het spel gebeurt.

Na de match zegt de trainer je dat twee supporters hevig ruzie hebben gemaakt. Ze scholden elkaar uit voor het vuil van de straat en wilden elkaar te lijf gaan.

"Hoe is dat mogelijk?" vraag je je af. "Ik heb daar niets van gezien."

- Hoe komt het dat je niets hebt gezien van die ruzie?
- Vergelijk dat met andere situaties, bijvoorbeeld aandachtig lezen en luisteren.

b. Gericht kijken

Niet alles wat je ziet, neem je waar. Meestal sta je daar niet bij stil. Het zou trouwens onbegonnen werk zijn om alles te zien. Je selecteert je waarnemingen. Je kiest wat je ziet. Dat gericht kijken moet je oefenen, omdat je niet alles kunt zien en zeker ook omdat je bewust moet leren kijken.

- Kijk gedurende één minuut rond in de klas. Noteer daarna wat je hebt gezien. Vergelijk jouw waarnemingen met die van anderen.

- Ga naar de leraarskamer. (Of een ander lokaal.) Elke leerling krijgt een kijkopdracht, zoals: Beschrijf de vloerbekleding. Hoe is de verlichting? Wat hangt er aan de wand? Welke zitmeubelen zijn er?

- Maak een grondplan van je kamer. Respecteer de juiste verhoudingen. Bekijk jouw kamer eens alsof het de kamer van een ander is. Geef enkele opvallende kenmerken. Wat zou er aan de inrichting verbeterd kunnen worden. Welke sfeer ademt de kamer uit?

c. Bewust kijken

Kijkgewoonten verschillen.

- Maak een lijstje van uitstalramen van winkels of afdelingen in een warenhuis waar je veel naar kijkt/bijna nooit of nooit naar kijkt. Vergelijk elkaars lijstjes.

- Beschrijf een grote reclameaffiche die je in het straatbeeld opvalt. Valt dezelfde affiche bij iedereen het meest op? Vergelijk elkaars beschrijvingen van dezelfde affiche. Zoek meer voorbeelden van verschillende kijkgewoonten.

SELECTIEVE KIJKOEFENINGEN

a. Met teksten

- Lees de volgende tekst niet. Onderstreep en los woord of als deel van een woord (b.v. geschoten).

In de verte wordt geschoten. Het is de kant uit van de haven, streng verboden gebied voor ons. Het kan dus geen kwaad. Gek hoe goed je dat leert na een tijd: wanneer schieten achtergrond is, waarvan je je niks hoeft aan te trekken. Of wanneer het menens is, en je onmiddellijk...

- Lees de tekst niet. Onderstreep alle woorden die meer dan 1 keer als volledig woord in de tekst voorkomen.

b. Met prenten en films

- Welke elementen (b.v. bloemen, vruchten, dieren,...) zie je op de prent?
- Welke elementen op de prent geven aanwijzingen naar de tijd (wanneer gebeurt het?), naar de plaats (waar gebeurt het?), naar...

3. Kijkkeuze

a. Combinatie prent en tekst

Bij deze oefeningen kan gebruik worden gemaakt van handleidingen bij apparaten, b.v. de handleiding bij een video- of cassette recorder (of een ander toestel). Als controle wordt het apparaat door de leerlingen bediend.

b. Combinatie film (video) en tekst

- Werken met kookrecepten op video. (Voer dat recept uit, desnoods simulerend.)
- Naspelen van filmfragmenten.

4. Kijkspreken en kijkschrijven

a. Van beeld naar woord

Omzetten van beeld(en) in woorden: zeggen (mondeling of schriftelijk) wat je ziet (prent, film, echt).

Ook mogelijk: een leerling ziet het beeld en zegt wat hij ziet, een andere schrijft.

Voorbeelden:

- het plan van een huis, een interieur;
- verkeerssituaties;
- een toneeldecor.

b. Van woord naar beeld

Een beschrijving lezen of beluisteren en daarna tekenen. De inhoudelijke weergave van de beschreven elementen is belangrijk. Tekentalent is daarbij handig, maar helemaal geen beoordelingsfactor.

5. Vergelijkend kijken

Vergelijkend kijken is zeer belangrijk met het oog op de begripsbepaling: iets is maar iets in vergelijking met iets, b.v. donkergroen - lichtgroen.

- Zoek de verschillen: werken met twee teksten (woorden die verschillen), twee prenten (details die verschillen), twee films (b.v. ander tijdstip) die hetzelfde onderwerp behandelen.

- Werken met 1 tekst, 1 prent, 1 film: vragen naar de plaats waar iets zich bevindt, naar kleuren, naar vormen, of het er al of niet is,...

6. Intense kijk oefeningen

a. Elementen onthouden van beelden

- samenhangende prent/film
- zonder verband

Voorbeeld: generiek van het BRT-journaal.

b. Kijken naar versnelde film (zonder geluid uiteraard)

c. Kijken naar film, zonder geluid

- Wat gebeurt er in die film?
- Journaal zonder commentaar: waarover gaat het? (Zelf commentaar schrijven!)

d. Zappend kijken

- Hoeveel zenders heb je gezien? Welke programma's?
- Wat zie je?
- Wat kies je om naar te kijken? Waarom?

e. Wat past niet in een reeks beelden?

f. Associërend kijken

Beeld en tekst associëren.

Voorbeelden:

- Foto's of mopjes + onderschriften.

- Weggelaten tekstgedeelten bij prent/film aanvullen.
- Tekeningen van stripverhalen ordenen.
- Prent en film zonder tekst van tekst voorzien.
- Echte stomme film "bewoorden".
- Welke reclametekst past bij die prent/film, en andersom.

BEELDBEGRIIP EN BEELDBEOORDELING

Bij het **prentlezen** vraagt de leraar eerst naar de globale indruk die het beeld geeft. Daarna wordt dat beeld geanalyseerd. De hoofdzaken (personen, dieren, voorwerpen,...) worden opgesomd. De relevante details i.v.m. de hoofdzaken worden opgemerkt. De relaties tussen de hoofdzaken worden ontdekt (Hoe? Waarmee? Waar? Wanneer? Waartoe? Hoeveel? Waarom?). De aard en de bedoeling van de prent worden achterhaald (Is het beeld onderhoudend, informatief, beïnvloedend, realiteit, fictie,...?). De middelen die de maker gebruikt om zijn boodschap over te brengen worden nagegaan (kleuren, contrasten, aandachtstrekkers, realiteitsweergave of -vervorming, symboolwaarde, combinatie beeld/onderschriften, combinatie beeld/woord, analyse van het beeld, vluchtigheid van het beeld,...). De prent wordt beoordeeld (Is het mooi? Waarom? Is het waar? Hoe weet je dat? Heb je iets bijgeleerd? Wat dan? Heb je ervan genoten? Waar? Wanneer? Reageer je erop? Hoe?...).

Bij het **filmkijken** wordt eerst gevraagd naar de globale indruk van de film. Daarna wordt de film geanalyseerd. De hoofdzaken worden gezocht (Wie? Wat? Welke gebeurtenissen? Waar? Wanneer?). De relaties tussen de hoofdzaken worden opgespoord (Hoe? Waarom? Waarmee? Waartoe?...). De structuur van de film wordt nagegaan (chronologie, flashbacks, duur van de sequenties,...). De aard en de bedoeling van de film worden achterhaald (onderhoudend, informatief, documentair, beschrijvend, verhalend, werkelijkheid, fantasie, beïnvloedend, publicitair, clip, autobiografisch,...). De middelen die de maker gebruikt om zijn boodschap over te brengen worden nagegaan (kleuren, contrasten, close-ups, vergezichten, mate van realiteitsvervorming, symboolwaar-

de van personen, zaken, dieren, combinatie beeld/onderschriften,...). De film wordt beoordeeld (Is het mooi? Waarom? Is het waar? Onjuistheden? Heb je ervan genoten? Waar? Wanneer? Is het in de werkelijkheid ook zo? Wat vond je bijvoorbeeld van het hoofdpersoonage? Zou jij ook zo handelen? Hoe dan wel? Hoe zou het ook anders kunnen aflopen? Heb je iets bijgeleerd? Wat dan? Hoe zal je erop reageren?...).

Door beeldtaalbeschouwend te (leren) werken kunnen de leerlingen een gepaste, verantwoorde, volwassen (?) kijkhouding verwerven, zodat:

- ze meer plezier aan het beeld beleven;
- ze snel de essentiële informatie uit beeldmateriaal puren;
- ze gepast op het beeld reageren en het zo juist mogelijk beoordelen.

Jos Thijssens

Coöperatielaan 103, 2710 Antwerpen-Hoboken

TUSSENDOOR

Jonas, schilder of geus?

BRT-journalist Walter Gansemans heeft zopas de Prijs Knokke-Heist Beste Jeugdboek 1990 gewonnen voor zijn historische jeugdroman 'Jonas, schilder of geus', bestemd voor jongeren vanaf 14 jaar. Het boek verschijnt in het najaar bij uitgeverij Davidsfonds.

De prijs Knokke-Heist Beste Jeugdboek werd in 1970 ingesteld met de bedoeling de Nederlandse jeugdliteratuur voor 12- tot 16-jarigen te bevorderen en daarbij ook jonge auteurs kansen tot publikatie te bieden. De prijs bedraagt momenteel 100.000 fr.

Inlichtingen: Mark Vanvaeck, Kasteel van Ast, Aststraat 250, 3311 Goetsenhoven, tel. 016/82.04.29 of 016/22.18.01 (kantoor).